

ské, právní možnosti rozvodů a rozluk), pedagogické (sexuální výchova, výchova k manželství a rodičovství), etnografické a etografické (mravy a zvyklosti shatečné, manželské, rodinné a sexuální, různé kultury ženy, soudy lásky, kultury mužnosti, panenství), sexuologické (formy sexuálního styku, předmanželský sexuální styk, ukájení sexuálního pudu, sexuální aktivita, zvrácenosti, antikoncepce), sociálně psychologické (vztah sexu a módy, sexu a studu, přátelství a sexuálních vztahů, různé druhy erotických lásek), psychologické (milostný cit), sociálně filosofické (názory na manželství, sexuální a rodinný život, jak se vyvinuly na poli filosofie, náboženských nauk, církevních předpisů, mravních kodexů, sociálních utopií) a estetické (projevy erotiky a sexu v umění)".

Je přirozeně možné mít i kritické připomínky k recenzované práci. Zdá se například, že autor se na některých místech nechal unést nesporně zajímavým materiálem, který řázen vedle zásadních poznatků a tezí působí nevyvážené (tak například na s. 88 případ J. Kennedyové, s. 91 citace z časopisu o oidi-povském komplexu apod.). Vzhledem ke stále rostoucí ekonomické angažovanosti žen by bylo asi účelné rozšířit v dalším vydání záběr právě tímto směrem, zejména rozšířením oddílu o zaměstnanosti žen, posílit historické zařazení některých problémů apod.

Vaňkova práce vyvolá nesporně široký čtenářský zájem již aktuálností svého tématu a jeho významností v celospolečenském kontextu, bohatostí pramenů a šifri poznatkového fondu, který zajišťuje každému čtenáři obohacení znalostí, a v neposlední řadě způsobem zpracování i kulturou jazyka, který udrží čtenářovu pozornost při studiu celé práce.

Autor končí svoji knihu těmito myšlenkami:

„Předpokladem vzájemného soužití manželů je láska. Její hodnota souvisela vždy s názorem na ženu-dárkyni života. Model lásky se tvořil jako jednota slasti a utrpení, lidskosti a vášně a později jako cit ke konkrétní osobě. Romantická láska se orientovala především na nedostitný sen. Láska je však cit a fyzické spojení. Zahrnuje přátelství, upřímnost, úctu, věrnost, přizpůsobivost, pochopení, porozumění, chuť do života, sílu ke překonání obtíží, schopnost rozdělit se o starosti, umění odpustit a podat pomocnou ruku. O lásku se musí pečovat. Láska předpokládá osobní kvality, intelekt a morální normy. K lásce je zapotřebí rozumu i vůle. Láska je spjata s erotikou a štěstím, které samo je mnohorozměrné. Štěstí je především úspěch, jehož bylo dosaženo při produktivní práci člověka. Předpokladem štěstí je lidská aktivita a iniciativa zaměřená na přetváření světa. Manželská rodina je založena na lásce. Proto je to záležitostí zralých a odpovědných lidí.“

Vaňkova práce je příspěvkem k odpovědnému řešení problémů rodiny, které se týkají mnoha lidí v naší společnosti. Je zároveň cenným příspěvkem k rozvoji naší mladé marxistické sociologie.

Jaroslav Kohout

Živko Ošavkov: Sociologijata kato nauka (Sociologie jako věda)

Sofia, Nauka i izkustvo 1970.

Pod tímto titulem (*Sociologijata kato nauka*) vyšla v Sofii v roce 1970 práce předního bulharského sociologa Živko Ošavkova. Autor je významným marxistickým teoretikem, jehož práce je všeobecně uznávána nejen v Bulharsku a v zemích tábora socialismu, ale i mezi odborníky v ostatních zemích. (Svědčí o tom například i jeho funkce vicepresidenta Mezinárodní sociologické asociace.) Svou knihu *Sociologijata kato nauka* Ošavkov obhajoval v Sovětském svazu, kde získal titul doktora filosofických věd.

V recenzované knize navazuje Ošavkov na svou monografii o vztahu historického materialismu a sociologie (*Istoričeskijat materializm i sociologijata*). Již zde vyslovil svůj názor na oprávněnost sociologie jako samostatné nefilosofické vědy o společnosti. Toto pojetí se v nové práci *Sociologijata kato nauka* pokusil zdůvodnit, a to nejen již pouze silou abstraktních úvah, ale teoretickým rozbohem, který se opírá o výsledky několika rozsáhlých empirických výzkumů.

Ošavkova práce má 335 stran a je členěna do tří velkých kapitol věcného rozboru, v nichž se autor zabývá „sociologickou strukturou“ a strukturou sociologie jako vědy, dále pak sociologii a vědeckým řízením socialistické společnosti a konečně charakterem a metodologií sociologických výzkumů.

Český čtenář se již v první části práce setká s neobvyklým používáním pojmu „sociologická struktura“, které je vlastně pouze bulharským sociologům (Michajlov, Dimitrov, Dančev a další). Obsahem tohoto určení (*sociologičeskata struktura*) jsou hlavní oblasti společenského života, jmenovitě výrobní síly, výrobní vztahy, politika, právo, věda, morálka, umění, náboženství, způsob života, zdravotnictví, tělesná kultura, vzdělání, sebevzdělávání, jazyk, tisk a jiné prostředky komunikace. Každá z těchto hlavních oblastí má specifickou strukturu. Ošavkov pak dále klasifikuje „sociologickou strukturu“ ve dvou rovinách, v obecné a konkrétní.

Pokud jde o obecné určení „sociologické struktury“, pak

1. sociologickou strukturou rozumí vzájemné působení mezi hlavními oblastmi společenského života; společnost jako samostatné se rozvíjející systém;

2. sociologickou strukturou rozumí vztahy základních oblastí života společnosti a života jedince (zejména jde o působení materiální výroby, duchovní kultury, komunikace a řízení na život jednotlivce — s. 35).

Ošavkov dále charakterizuje sociologickou strukturu jako strukturu rozvinutou a nerozvinutou společnost. Za rozvinutou sociologickou strukturu pokládá strukturu společnosti na přechodu od socialismu ke komunismu. Této společnosti je vlastní struktura charakterizovaná dále uvedenými faktory, které jsou zároveň hlavním zájmem sociologického bádání. Jsou to: výroba, způsob života, politika, právo,

morálka, umění, věda, společenské řízení a vedení, jazyk, tisk, rozhlas, komunikace.

Strukturu sociologie odvozuje Ošavkov od specifičnosti sociologické struktury společnosti. Sociologie, právě tak jako společnost představuje systém s řadou subsystémů. Obecná sociologie je podle Ošavkova zcela vyjasněnou otázkou, neboť celkový systém sociologie se nazývá obecnou sociologií, zatímco o subsystémech „se ještě uvažuje“ (s. 83).

Při charakteristice struktury sociologie vychází autor z Engelsova požadavku adekvátnosti skutečnosti a metody poznání. Proto uvádí, že „struktura sociologie jako vědy je podmíněna specifikou společenské struktury, která je jejím předmětem“ (s. 83). Kritéria pro určení struktury sociologie jsou pak tato:

1. Jaká sociologická struktura — základní či regionální — je předmětem zájmu.
2. V jakém rozsahu se zkoumá základní a regionální struktura — v rámci celé společnosti, jednotlivé společenské formace či v rámci jednotlivé fáze té či oné formace.
3. Jak se zkoumá základní sociologická struktura rozvinutého či nerozvinutého typu — celkově či částečně.
4. Jaké zákonitě vzájemné působení mezi sociálními uskupeními, a zvláště komponenty regionální struktury jsou předmětem badatelského zájmu.

Podle těchto kritérií stanoví Ošavkov strukturu sociologie jako samostatné nefilosofické společenské vědy o „sociologické struktuře“ společnosti. Vymezuje ji takto:

1. Všeobecné metodologické problémy sociologie neboli úvod do sociologie.
2. Sociologie jednotlivých sociálně ekonomických formací.
3. Sociologie jednotlivé fáze té či oné sociálně ekonomické formace.
4. Sociologie jednotlivých stránek či hlavních oblastí společenského života.
5. Sociologie vzájemného působení mezi sociálními uskupeními.
6. Sociologie osobnosti.
7. Metodologie a metodika sociologického výzkumu společnosti (s. 84).

Ošavkov tento postup logicky dovádí od objektivních kritérií podmíněnosti vědeckého systému sociologie přes jeho klasifikaci až k učebnímu programu obecné sociologie. Do projektu učebnímu programu pak zahrnuje úvod a pět kapitol. Z toho jsou v úvodu tezevitě charakterizovány čtyři části:

- a) Předmět sociologie
- b) Struktura sociologie jako vědy
- c) Sociologie a ostatní společenské vědy
- d) Vznik a vývoj sociologie (s. 88)

Jednotlivé kapitoly zahrnují širokou problematiku od vztahu přírody a společnosti až po sociologické aspekty vědeckého řízení socialistické společnosti (s. 91—104). Na více než deseti stranách jsou ve stručných tezích shrnuty problémy, které si marxistická sociologie, a to nejen v Bulharsku, klade a které se Ošavkovovi podařilo systematicky shrnout do projektu výuky obecné sociologie.

Jde však jen o nástin problémů. V recenzo-

vané knize Ošavkov odpovídá pouze na některé z nich. Je však třeba zdůraznit, že jsou to problémy, které autor právem pokládá za nejdůležitější vzhledem k současnému stavu rozvoje socialistické soustavy a ke stavu marxistické sociologie. K takovým otázkám nepochybně patří i problematika, kterou autor zkoumá v druhé kapitole své knihy. Tuto část nazval *Sociologie a vědecké řízení socialistické společnosti*.

Zde výrazně vystupuje záměr autora soustředit poznatky o rozvinuté socialistické společnosti na předpoklady přechodu ke společnosti komunistické. Ošavkov zdůrazňuje potřebu plánovitého, proporcionálního a harmonického procesu tohoto přechodu, jeho dynamickou rovnováhu, které nelze dosáhnout bez vědeckého řízení společnosti. Realizaci vědeckého řízení společnosti chápe jako proces, který se uskutečňuje postupně a závisí především na dosažení takového stupně vývoje materiální výroby, kdy socialistické vlastnictví výrobních prostředků se mění v komunistické. K dalším podmínkám vědeckého řízení společnosti patří podle Ošavkova umění centrálního řízení a rozvoje příslušných oblastí vědy, zejména pak věd společenských (s. 106).

Vědecké řízení společnosti orientované na přechod ke komunismu se podle Ošavkova uskutečňuje ve dvou hlavních formách — ve formě vědecko-metodologického řízení na nejobecnější úrovni a ve formě konkrétního vědeckého řízení. První forma vychází ze základních poznatků marxisticko-leninské metodologie a zaměřuje se na řízení hlavních změn základních oblastí společenského života. Druhá forma pracuje s velkým množstvím vědeckých informací o jednotlivých oblastech života společnosti, o jejich vzájemném působení, vytváří vědecké prognózy a plány pro určité období.

Pokud jde o charakter vědeckého řízení společnosti, Ošavkov vychází z Leninovy teze o prvenství politiky před ekonomikou v procesu přechodu od kapitalismu k socialismu a zdůrazňuje, že politika má v této etapě prvenství nejen nad ekonomikou, ale i nad jinými oblastmi života společnosti. Z toho vyplývá i závěr, že vědecké řízení společnosti v období přechodu od kapitalismu ke komunismu má politický charakter (s. 110—111). Tento závažný poznatek by ovšem zasluhoval více než konstatování; bylo by jistě možné klasifikovat jednotlivá období přechodu od kapitalismu ke komunismu a ukázat na politický charakter vědeckého řízení společnosti v souvislosti s proměnami základních společenských vztahů.

Druhý paragraf části o vědeckém řízení společnosti se zabývá vztahem sociologie a budování rozvinuté socialistické společnosti. Ošavkov vidí přínos sociologie především v tom, že pro daný proces budování socialistické společnosti je již typické řízení opírající se o vědu. Takové řízení však není a nemůže být efektivní bez konkrétních informací o hlavních oblastech společenského života a o jejich vztazích, které vytvářejí celý systém společnosti. Takové informace poskytuje sociologie jako systém (s. 135). Sociologie ovšem

musí získávat a interpretovat především významné skutečnosti. Proto Ošavkov věnuje značnou pozornost způsobu získávání a interpretování faktů, otázkám metodologie a metodiky sociologických výzkumů.

V části, kde se autor zabývá otázkami metod, vymezuje především charakter konkrétních sociologických výzkumů. Správně poukazuje na to, že sociologické výzkumy se liší od ostatních sociálních výzkumů již proto, že je provádí samostatná nefilosofická společenská věda, sociologie, s cílem dosáhnout vědeckoteoretického zobecnění a praktických závěrů (s. 149). Autor dále zdůrazňuje i význam dialekticko-materialistické filosofie jako metodologické základny marxistických sociologických výzkumů, a to jako jejich další podstatný charakteristický znak (s. 155). Pokouší se pak shrnout hlavní požadavky dialektickomaterialistické filosofie na marxistický sociologický výzkum a utvrďuje známé názory na vztah filosofie a ostatních společenských věd.

Z hlediska specifičnosti sociologie je přínosem Ošavkovovy práce důslednost, s jakou v jednotlivých částech knihy hájí její pojetí jako samostatné nefilosofické vědy o společnosti. Toto stanovisko se promítá i do pojetí sociologického výzkumu, který autor nechápe pouze jako sběr dat, ale rovněž jako celkový sociologický poznávací proces od sběru dat k teoretickým závěrům a praktickým důsledkům (s. 165). Dokazuje to pak na konkrétních případech, zejména v kapitolách o stochastické metodě a o sociologické analýze a zobecnění.

Pozoruhodný je popis metody kvalifikace, který pojednává o metodě vypracování kombinované škály pro každou část základní rozvinuté sociologické struktury. Tato metoda měření sociální struktury byla prověřena při analýze dat výzkumů religiozity a výzkumu města a venkova, které prováděli bulharští sociologové v letech 1962 a 1967–1968.

Ošavkov ukazuje v pěti bodech, jak se vypracuje kombinovaná škála souhrnu základní rozvinuté sociologické struktury společnosti. Postup je tento:

- a) Mezi všemi ordinálními škálami dané části zvolíme ty, které v dostatečné míře vyjadřují podstatu části.
- b) Subdivize všech ordinálních škál se uspořádají podle významu jednotným směrem, např. sestupným.
- c) Ordinální škály se uspořádají stejným směrem.
- d) Veškeré takto uspořádané subdivize všech ordinálních škál dané části se vzájemně matematicky kombinují podle definovaného uspořádání.
- e) V případě, že některé či všechny ordinální škály nemají subdivize jen s pozitivní hodnotou, ale s pozitivní i negativní hodnotou, kombinují se nejprve subdivize s pozitivní hodnotou a subdivize s negativní hodnotou se v souladu s definovaným uspořádáním potom zahrnou do kombinace (s. 285).

Autor pak ukazuje množství podrobností daného postupu.

Celkově lze říci, že Ošavkovova práce je harmonicky budovaným dílem o sociologii,

na níž empirické a teoretické komponenty vytvářejí rovnováhu jejího předmětu. Zároveň však Ošavkov chápe sociologickou práci jako práci angažovaného oboru, kde teorie a empirie má svůj konkrétní historický obsah a smysl. Tím je pro Ošavkova orientace na praktické závěry, jimiž sociologie slouží harmonickému, plánovitému a proporcionálnímu postupu od socialismu ke komunismu.

Emanuel Pecka

Americká teorie řízení a organizace očima sovětského sociologa

D. M. Gvišiani: *Organizacija i upravlenije. Sociologičeskij analiz buržuaznych teorij.* „Nauka“, Moskva 1970, 378 s.

Vědeckotechnická revoluce se svým dopadem na všechny stránky společenského života vyvolala za poslední desítky let u vědců i praktiků Sovětského svazu enormní zájem o teorie organizace a řízení. D. M. Gvišiani, který spojuje vědecké zkoumání s praktickou činností ve vysoké státní funkci, se oblasti řízení věnuje systematicky řadu let. Ze studia ohromného množství materiálu i vlastních zkušeností z pobytu v USA čerpá jeho zatím nejrozsáhlejší dílo, podávající přehled soudobých teorií řízení a organizace, analyzovaných z marxistického hlediska.

Problémy řízení jsou centrem pozornosti vědců z různých oborů, pouze komplexní přístup má však při zkoumání naději na úspěch. Proto vedoucí úloha při výzkumu tohoto okruhu otázek patří marxisticko-leninské sociologii, která je právě charakterizována komplexností přístupu, která chápe podmíněnost sociálně ekonomických vztahů způsobem výroby převládajícím v dané společnosti. Marxistický výklad společenské reality umožňuje na vědecké bázi chápat rozvoj řízení jako zákonitý projev společenského procesu ve všech jeho rovinách.

V osmi kapitolách své knihy podává Gvišiani rozsáhlý přehled všech podstatných koncepcí teorie organizace a řízení i průmyslové sociologie. K orientaci v široké problematice používá osobitého dělení a zařazení složitého proudu často protikladných názorů do pěti hlavních škol: „klasické“, „human relations“, „empirické“, „sociálních systémů“, „nové“. Úvodem analyzuje autor v první kapitole funkci řízení jako základní objektivní funkci společenské výroby. Posledním slovem kapitalistické organizace řízení je systém amerického managementu, specifický výsledek aplikace nejmodernějších poznatků různých věd. Kritické zkoumání americké teorie i praxe má svůj význam i při plánovitě využívaní předností socialistické společnosti, kde jsou objektivní předpoklady pro maximální rozvoj výrobních sil i vztahů. Organizační a technické problémy řízení mají totiž přes odlišnost společenské základny řadu obdobných rysů.

Druhá kapitola je věnována analýze „klasické“ teorie organizace a řízení, jak ji představují především F. W. Taylor, H. Fayol a další. Tato škola se první snažila formulovat obecné principy řízení na základě mnoho-